

RAMON LLULL, TEÒLEG DE LA IMMACULADA

L'article de Fernando Domínguez, titulat «Els apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada»,¹ dóna nova actualitat i torna a posar en qüestió el tema de quina va ser l'objectiva aportació de Ramon Llull en la controvertida història teològica de la Immaculada Concepció.

Segons la formulació literal del seu títol, sembla que l'estudi hauria de limitar-se a descriure les obres immaculatistes atribuïdes a Ramon Llull sense ser d'ell o centrar-se en la seva anàlisi. En realitat es tracta d'un projecte molt més ambiciós, que conté força més d'allò que promet. Aprofita el pretext o l'avinentesa d'aquests apòcrifs lul·lians per esplaïar-se en consideracions col·laterals i pronunciar-se llargament –potser també una mica confusament– sobre l'autèntica aportació immaculatista de Ramon Llull i fins sobre la història general de la teologia de la Immaculada entre els escolàstics.

I tot aquest conjunt, il·lustrat amb abundor de referències bibliogràfiques, sembla haver estat confeccionat com si s'utilitzessin, juxtaposats més que soldats, materials provinents de dues orientacions distintes i parcialment contraposades que no arriben a plasmar una síntesi. Això explicaria algunes aparents contradiccions, amb apreciacions a contrastar, afirmacions que es podrien perfilar millor, inexactituds a puntualitzar, cites a rectificar o llacunes a omplir.

Tot i introduir-lo d'esbiaix, un tema que l'article enfoca de ple és justament l'origen històric de la doctrina teològica de la Immaculada, tema que fa uns anys havia estat força debatut. I com que la intervenció de Ramon Llull en l'afer, que personalment ens semblava haver deixat prou ben establerta, s'hi torna a plantejar gairebé com si fos la primera vegada, talment com si mai no hagués estat estudiada o, si més no, sense haver estat del tot ben compresa, ens permetem reincidir en l'examen d'alguns punts que ja consideràvem ben

¹ *Randa* 27 (Barcelona, 1990), 11-43.

assentats i recordar-los amb l'intent de clarificar i potser establir una mica definitivament –perquè en Llull res mai no sembla del tot definitiu– el paper que correspon al polígraf mallorquí en els inicis d'aquesta doctrina mariològica, sobretot comparat amb els mèrits llegendaris que la inèrcia i la rutina segueixen atribuint a Duns Escot.²

1. Dilema medieval

Per una mena d'instint col·lectiu, els cristians medievals estaven convençuts de la puresa total de Maria. Com a mare de Jesús havia de ser santa, sense cap contaminació de pecat en l'ànima o en el cos. Aquesta intuïció compartida, alimentada pel culte, era una fe popular que s'exterioritzava en actes piadosos i festes litúrgiques. La manca de prou base teològica i bíblica en la devoció era suplerta pel profund convenciment que eren incompatibles, sense cap mena de coincidència possible, Maria i el pecat, ni que fos l'original.

Se sentia el desig de justificar teològicament aquesta creença, però no se sabia com fer-ho. L'Evangeli no diu cap mot sobre una eventual Immaculada, i més aviat en són contràries les referències bíbliques. No costava gaire aduir els coneguts textos escripturístics oposats a qualsevol hipòtesi immaculatista. I com que el dilema, per la via d'autoritats, no tenia solució, només la reflexió teològica, aprofundint en la perspectiva favorable, tenia l'oportunitat d'obrir escletxes i trobar un punt de claror i convergència entre els anhels del poble cristià i les argumentacions dels doctes. I és justament en el camp d'una teologia màximament racional i raonable on es movia –més decidit, més agut i més imaginatiu que tots els seus contemporanis– el mestre Ramon Llull.

L'ardu objectiu era harmonitzar la convicció popular sobre l'absoluta santedat de Maria i el respecte als postulats teològics de la universitat del pecat original i de la salvació per Jesucrist, i això amb una solució que fos tècnicament presentable i mínimament consistent. Superar el dilema entre devoció i revelació; trobar l'encaix entre teologia convencional i una eventual teologia favorable.

² A les relacions entre Ramon Llull i Duns Escot sobre el tema de la Immaculada es dedicava l'últim capítol del nostre treball «Llull i el doctorat de la Immaculada», *EL* 5 (1961), pp. 61-97; 6 (1962), pp. 5-49, 221-255; 8 (1964), pp. 5-16. En endavant citarem aquest estudi seguint la seva paginació unitària, comuna als articles i a la separata (en la qual l'últim capítol ocupa les pp. 121-132).

2. Algú va ser primer

Dilema no insuperable, algú va ser el primer a resoldre'l. Algú que, sense afirmar-ho perquè sí ni per caprici, després d'examinats amb atenció els arguments contraris, va trobar el desllorigador per fer encaixar instint popular i teologia positiva, per fer harmonitzar pecat universal i doctrina de la Immaculada.

A fer aquesta troballa, acceptada primer per uns quants, difosa més tard per tota l'Església i assumida finalment, de manera solemne, pel papa Pius IX com a cap de tots els catòlics, històricament algú va ser el primer.

A la validesa de la troballa van oposar-s'hi adversaris pertinaces fins a la mateixa vigília de la definició pontifícia, l'any 1854, i encara després d'aquella data, perquè qualsevol arquitectura teològica, com qualsevol sistema ideològic, és sempre impugnable. La solidesa o l'encert de la solució trobada, però, anà obrint-se camí amb suficients garanties de raonabilitat. Assegurat l'èxit de l'operació, resta encara obert el debat de si el mèrit d'haver desbloquejat la qüestió correspon a Duns Escot, que té a favor seu el potent corrent d'una secular tradició franciscana, o a Ramon Llull, solitari inconformista i genial, poc conegut i encara més poc estudiat.

3. Un correcte plantejament

Formular un bon plantejament de qualsevol problema diuen que ja és gairebé mitja solució. En l'afer de la Immaculada semblava sòlidament establert que Llull havia plantejat la qüestió de manera impecable, amb tot el rigor exigible i les paraules precises.³ Doncs es veu que encara no. Domínguez torna a atribuir a Escot el mèrit d'haver plantejat com cal el tema, per primera vegada, «amb claredat meridiana» i contra «la tradició anterior».⁴

Són dades a recordar que Ramon Llull, ja en l'*Arbre de ciència* (1295-6), «es posa clarament el problema de la Immaculada»,⁵ i que en el posterior *Disputatio eremitae* (1298) «es posa el problema amb tota netedat, anant al fons de la qüestió i emprant uns termes precisos».⁶ Com que el pas de quasi 30 anys

³ «Ramon Llull es posa el problema amb tota netedat, anant al fons de la qüestió i emprant uns termes precisos», Maduell (vegeu la nota anterior), 55; «Repetides vegades... s'ha atorgat a Duns Scot el mèrit preliminar d'haver estat el primer a plantejar d'una manera correcta el problema de la Immaculada. Tornem a dir altra vegada que ja Llull posà la qüestió amb perfecta exactitud teològica.» Maduell, 123; cf. 49, 51.

⁴ Domínguez (vegeu n. 1 més amunt), p. 17.

⁵ Maduell, 49.

⁶ Maduell, 55.

no sembla haver-li fet perdre gens d'actualitat, ens permetem de reproduir un fragment que en altres circumstàncies seria excessiu o sobrer: «Repetides vegades, àdhuc recentment, s'ha atorgat a Duns Escot el mèrit preliminar d'haver estat el primer a plantejar d'una manera correcta el problema de la Immaculada. Tornem a dir altra vegada que ja Llull posà la qüestió amb perfecta exactitud teològica».⁷

I no sols és tan correcte el plantejament de Llull com el d'Escot, sinó que són literalment coincidents, gairebé calcats, amb una semblança verbal que crida l'atenció per tanta igualtat. Amb la diferència, a favor de Llull, que la seva formulació, tan nítida i precisa com la d'Escot, és cronològicament anterior.

4. Clara consciència de les dificultats bíbliques

S'ha retret a Ramon Llull que planteja la Immaculada prescindint o sense tenir presents els «arguments d'autoritat que s'esgrimien en contra»,⁸ o bé que la justificava amb una argumentació «racional sense entrar en aquells problemes de fonamentació bíblica i altres qüestions de teologia positiva que tant preocupaven els teòlegs de l'època».⁹

Només sense llegir-lo, o havent-ne oblidat la lectura, pot afirmar-se que Llull ignora els dos substancials arguments bíblics que s'addueixen contra la Immaculada: La universalitat del pecat i la universalitat de la restauració o recreació per l'acció de Jesucrist. Justament perquè els té ben presents i els analitza amb agudes troba la manera de superar la greu dificultat que representaven.¹⁰

Ara bé: Que tot i ser prou conscient de les objeccions bíbliques, no abandoni Llull el seu sistema d'argumentació, amb recurs a les raons necessàries de la seva particular lògica, no sols sembla un procediment perfectament legítim, sinó que enriqueix la investigació amb una nova aportació d'originalitat, sense per això afeblir la consistència de la defensa que en fa. La línia alhora lògica i ideològica que en ell va de Déu a la Trinitat, a la creació, a l'Encarnació i a la Immaculada en funció de la re-creació, per raons necessàries, no deixa de tenir el seu atractiu.¹¹ Seria estrany que Llull, només justament en l'estudi de la Immaculada, abandonés l'habitual mètode i els procediments que aplica en

⁷ Maduell, 123.

⁸ Domínguez, 23.

⁹ Domínguez, 23.

¹⁰ Maduell, 56-60.

¹¹ «La creació exigeix necessàriament l'encarnació i aquesta, alhora, exigeix l'exempció de la Mare de Déu de les tares del pecat original», Domínguez, 23.

altres capítols de la seva teologia. Mantenir-se, però fidel, a la seva particular metodologia no significa ignorar, deixar d'afrontar o de resoldre les típiques dificultats de l'argumentació bíblica.

5. Fonamentació massa racional

També Llull és acusat, dues vegades, de prescindir de metodologies d'altri,¹² i de buscar, per a la Immaculada, una fonamentació racional, poc positiva.¹³ Aquesta manera de procedir, que en ploma de Domínguez sembla una greu acusació, segons el nostre parer constitueix un mèrit. I és que en un capítol teològic tan singular com el de la Immaculada, semblantment racionals són i han de ser Llull com Escot o Ware,¹⁴ en el sentit que no poden limitar-se a procedir com a purs teòlegs positius o bíblics, per ser una doctrina que mai no podrà fonamentar-se en l'Escriptura, i els qui la investiguin hi hauran de trobar una justificació que, sense inspirar-s'hi, simplement no contradigui les dades bíbliques i hi encaixi.

Per això no hauria de considerar-se defecte sinó mèrit destacat que Llull, en la presentació de la seva Immaculada, mostri una «insòlita radicalitat»,¹⁵ una «frescor i claredat meridianes»,¹⁶ no perceptibles en altres teòlegs afirmatius contemporanis o immediatament posteriors.

Dins la mecànica del seu art i la lògica rectilínia de la seva teologia, Déu ha de ser Trinitat, de la Trinitat viva sorgeix l'Encarnació i la creació, i la realitat de l'Encarnació –amb l'eventual interferència del pecat– fa indispensable la Immaculada. Formulada, si es vol, amb metodologia pròpia, però tan legítima i respectable com la de qualsevol altre teòleg.

6. Maximalisme per principi

Després de desacreditar els procediments metodològics emprats per Llull,¹⁷ Domínguez atribueix a Guillem de Ware el mèrit d'introduir una nova metodo-

¹² «... Llull, encara que formula la seva posició en un moment crucial de la controvèrsia, se situa al marge dels seus plantejaments metodològics», Domínguez, 22; «Sense preocupar-se dels plantejaments metodològics i prescindint...», Domínguez, 23.

¹³ «La fonamentació lul·liana és, doncs, racional sense entrar en aquells problemes de fonamentació bíblica i altres qüestions de teologia positiva...», Domínguez, 23.

¹⁴ Domínguez, 23.

¹⁵ Domínguez, 23.

¹⁶ Domínguez, 23.

¹⁷ Domínguez, 22-23; cf. 11-12.

logia en l'afer de la Immaculada,¹⁸ consistent a atribuir a Maria tot allò que li fos favorable o positiu, i el primer a aplicar-la de manera explícita a la Immaculada hauria estat Duns Escot.¹⁹

Quant a això deu ser útil recordar que el mètode maximalista, fonamentat sobretot en les «dignitats», és típic i característic de Ramon Llull. Si Ware va adoptar, en relació a Maria, una actitud maximalista, en Llull és tot el seu sistema que és maximalista, característica que apareix en tractar de la Immaculada, però que apareix amb la més planera naturalitat en tractar qualsevol altra qüestió: «Et quia illa assumptio carnis... fuit in maiori magnitudine bonitatis... quam Deus facere potuit in creatura, oportuit quod ex parte subjecti... fuisset major magnitudo...».²⁰ De manera que el tradicional argument immaculatista del «potuit, deuit, ergo fecit», popularitzat fins en sermons i estampes, sembla d'arrel, d'estructura i d'inspiració molt més lul·lià que no pas escotista.²¹

7. Dos camins de solució

Adequadament plantejat el problema de la Immaculada, amb clara consciència de les serioses objeccions bíbliques, no bastava tenir la voluntat de resoldre'l per honorar més Maria, com seria el cas de la sistemàtica predisposició favorable i maximalista de Guillem de Ware —«si debeam deficere, magis volo deficere per superabundantiam»²²—, sinó que calia aportar una solució elaborada amb rigor doctrinal i solidesa tècnica. Una actitud genèricament favorable, sense una argumentació consistent, no faria avançar el tema ni un sol pas. Calia la imaginació, l'enginy o l'encert de trobar el desllorigador.

I la teologia medieval va elaborar dues solucions o possibles sortides al dilema de la Immaculada, les dues acceptables i parcialment acceptades de fet:

A.- Crist redimeix anticipadament Maria (Duns Escot).

B.- Déu preserva Maria perquè sigui digna mare de Crist (Ramon Llull).

Tant concebre que Maria, unida al Crist, va ser predestinada per Déu abans de la creació i del pecat original, com idear que Crist va redimir-la de manera anticipada, avançant-li l'aplicació d'uns mèrits que serien posteriors en el temps, és oferir sortides, no apodíctiques però prou convincents. En ambdues solucions

¹⁸ «El primer que va canviar radicalment... va ser el franciscà anglès Guillem de Ware...», Domínguez, 16, cf. 17.

¹⁹ «El primer que la formulà d'una manera explícita... i l'aplicà a la Immaculada... va ser Duns Escot...», Domínguez, 17.

²⁰ Maduell, 51.

²¹ Domínguez, 17.

²² Domínguez, 16.

es tracta de fer abstracció i prescindir del moment històric concret per situar-se en la perspectiva de l'eternitat de Déu.

Amb la important diferència subjectiva que la solució d'Escot es limita a oferir la simple possibilitat teològica de Maria immaculada, mentre que Llull, fidel al propi sistema, argumenta per raons necessàries i dedueix que si el Fill de Déu es va encarnar, la seva mare, per esdevenir-ho, havia de ser immaculada, i ho va ser de fet, històricament. En el primer cas, l'agent és el Crist redemptor, mentre que en el segon ho és Déu provident.

8. La simple possibilitat teològica d'Escot

Contra els qui argumentaven en contra, Duns Escot aconseguí demostrar la no repugnància teològica d'una hipotètica Maria immaculada. En justifica la possibilitat, sense pronunciar-se sobre el fet. Potser no en dubta, però tampoc no s'arrisca. Què va passar, històricament —diu—, no ho sé; Déu ho sap, «Deus novit».²³ Sense escrostonar gens la universalitat de la redempció, Maria podia ser immaculada, perquè Crist redimeix tothom, encara que en ella avancés l'acció redemptora, aplicant-la un quant temps abans.

9. El fet històric en Llull

Apuntar una sortida raonable i consistent, quan ningú no trobava solució al dilema, va ser una aportació valuosa, potser substancial, encara que de moment es limités a argumentar la possibilitat teòrica o simple no repugnància de la Immaculada.

Ple de convenciment i amb una actitud distinta, Ramon Llull no sols havia aportat la seva solució doctrinal al problema, sinó que considerava la Immaculada un fet històric, pertanyent al passat. En la perspectiva lul·liana, la possibilitat teòrica de la Immaculada és un plantejament teològic que esdevé història, que es converteix en necessitat de fet i inevitable, en un episodi de la biografia de Maria per raons necessàries.

Quan en l'*Arbre de ciència* estableix la conveniència que Maria fos concebuda sense pecat, la pregunta que formula és més de caire temporal que teològic, o gairebé de teologia de la història: «En aquell temps que Nostra Dona fou concebuda, fou concebuda en pecat original?»²⁴ No s'entreté a justificar la

²³ Domínguez, 17-18.

²⁴ Maduell, 49.

possibilitat de la Immaculada, perquè aquesta possibilitat la suposa d'antuvi. Va més enllà. I aplicant les raons necessàries, en conclou la conveniència. I com que convenia teològicament, va ser un fet històric, produït en el temps. I calia la Immaculada perquè altrament l'encarnació del Fill no hauria estat possible. Però com que l'Encarnació del Fill era un fet, dedueix que va ser precedit pel fet de la Immaculada. El verb posat en temps pretèrit del *Disputatio eremitae* ratifica el seu íntim convenciment.²⁵

10. La primacia del Crist

Duns Escot, defensor de la primacia de Crist com a primer predestinat i primer pensament abans i motor de l'acció creadora de Déu, curiosament no recorre a aquesta predestinació o primacia de Crist per justificar la Immaculada, i es limita a la hipòtesi de la redempció anticipada. Domínguez reconeix que «Llull va ser el primer autor que ensenyà l'associació de Crist i Maria en un decret diví de salvació independent de la caiguda d'Adam i el pecat original consegüent».²⁶ Crist és el primer predestinat en una perspectiva d'intencionalitats divines. Duns Escot no ho té present en l'afer de la Immaculada. Ramon Llull, sense cap referència explícita a Jesucrist primer predestinat, sí que enfoca tota la seva argumentació a partir de la intencionalitat de Déu, per ser la causa final la primera de les causes. I Crist encarnat és la causa final que reclama una mare mai no contaminada pel pecat. La intencionalitat de la causa final com a causa primera, elementalitat filosòfica de forta incidència en el pensament de Llull, actualment sembla oblidada, quasi desconeguda o molt poc presa en consideració.

En l'argumentació immaculatista de Llull no apareix explícitament «Jesucrist com a primer predestinat en l'obra de la creació, junt amb Maria, com a d'altres textos és fàcil de trobar»,²⁷ però, sense aquest esment, sí que «parla en canvi de la doctrina de la predestinació del Crist i Maria»,²⁸ «i és a la llum de la predestinació que la Immaculada ha superat tots els obstacles i ha aconseguit el reconeixement infal·lible».²⁹

Qui vol un fi, primer el concep, després el prepara i seguidament aplica els mitjans apropiats per aconseguir-lo. Qui intenta la «re-creació» de la humanitat,

²⁵ «Concluditur ergo quod beata virgo non contraxit peccatum originale...», cf. Maduell, 51.

²⁶ Domínguez, 23, nota 34.

²⁷ Maduell, 79.

²⁸ Maduell, 79.

²⁹ Maduell, 79.

després de concebre aquest objectiu ordena tan bé com sap la manera d'assolir-lo. I part d'aquesta preparació era preveure i evitar que la dona en qui s'havia d'encarnar el Fill tingués o hagués tingut cap contacte amb el pecat.

Cal reconèixer que aquesta intencionalitat divina en ordre a la «re-creació» de la humanitat, que pressuposa el pecat, no és la intencionalitat divina en la predestinació absoluta del Crist, abans de la creació del món, prescindint de la hipòtesi del pecat original. La mateixa coherència interna de la doctrina lul·liana portà fàcilment a associar Immaculada i predestinació absoluta del Crist, després de redactats, però, els escrits autèntics de Llull.

Precisament en aquest context convé destacar que Llull parla de «re-crear» (tornar a crear) i no pas de *redempció* (comprar, recuperar), contra el costum de la majoria de teòlegs i predicadors. Allà on habitualment es parla de *redimir* —que seria redempció anticipada en el cas de la Immaculada de Duns Escot— Llull fa referència a *re-crear* i *re-creació*, que lliga amb «nova criatura», «nova creació», concepció molt més profunda, d'una perspectiva més global, gairebé còsmica.³⁰

11. El moment de la santificació

Segons alguns teòlegs no partidaris de la Immaculada, Maria podria haver estat santificada en el ventre de la seva mare, abans de néixer, certament, però algun temps després d'haver estat concebuda. Sense citar el nom de Tomàs d'Aquino, però molt probablement tenint-lo present,³¹ Llull argumenta *ad hominem*, per la via directa, contra aquesta seva hipòtesi, reforçant indirectament la seva posició immaculatista. Si no hi ha dificultat a admetre la possibilitat que Maria fos santificada abans de néixer, amb la mateixa facilitat pot acceptar-se que ho va ser abans de la seva concepció, perquè el poder de Déu és el mateix en un temps que en un altre.^{31 bis}

³⁰ Mereix ser destacada l'originalitat i la importància que en els textos de Llull tenen mots com *recreació*, *recreador*, *recreament*, *recreant*, *recrear* a Miquel Colom, *Glossari general lul·lià* (Mallorca, 1985) IV, 318-319, que, sense suprimir *redemçó*, *redempció*, *redemptor*, *redemsió*, *redimir*, *redimit*, *reembre*, *reemçó*, *reemedor*, *reempció*, *reemsó*, *reemut*, *reembre*, aporten una densitat teològica i fins cosmogònica alternativa, si no superior. Cf. el *Llibre de contemplació*, caps. LX-LXII.

³¹ «Sed B. Virgo contraxit quidem originale peccatum, sed ab eo fuit mundata, antequam ex utero nasceretur», Tomàs d'Aquino, *Summa theologiae*, III, q. 27, art II (Madrid, 1878) 374.

^{31 bis} «... sicut beata virgo in utero suae matris ... fuit sanctificata ... ut aliqui asserunt, sic Spiritus Sanctus potuit sanctificare ... semen de quo ... fuit concepta, cum Spiritus Sanctus ita magnam habeat potestatem in uno tempore sicut in alio», Ramon Llull, *Quaestiones dubitabiles super quattuor libris sententiarum* (Venècia, 1507), f. 53, c. 96; cf. Maduell, 53.

Aquesta argumentació lul·liana encaixa perfectament i completa la perspectiva, ja esmentada, d'una Immaculada considerada ja un fet històric, esdevingut en un moment i un temps determinat, i no pas elaborada només com a possibilitat o simple hipòtesi teològica.

12. Afiliació escolàstica

Com si l'acusés d'alguna mena de greu delictes teològic, Domínguez denuncia que Llull, en la defensa de la Immaculada, «prescindeix de tot el muntatge escolàstic»,³² «se situa al marge dels seus plantejaments metodològics»,³³ sense preocupar-se'n «i prescindint de la polèmica escolar parisenca...».³⁴

Que se sàpiga, mai no havia estat obligatori afiliar-se a una determinada escola o aplicar uns mètodes especials com a condició prèvia per fer un descobriment científic. Sense ser un escolàstic convencional, Llull no ignorava l'existència i les doctrines de destacats mestres escolàstics, i el significatiu gest de comentar el llibre de les Sentències indica prou bé que, tot i utilitzar una metodologia singular, Llull no era un marginal i que, quan volia, adoptava també procediments o temàtiques típics dels escolàstics.

Esmentar una hipotètica polèmica parisenca anterior a Llull sembla voler avançar en la data conflictes que es van produir posteriorment, i caure en l'anacronisme d'endarrerir una controvèrsia personalitzada sobretot en la lluita doctrinal entre franciscans i dominicans.

13. Patrimonialisme franciscà

Dos tòpics que són presents en tota mena d'escrits i parlaments relatius a la Immaculada, i dels quals Domínguez es fa ressò en diverses ocasions, és que la doctrina de la Immaculada és una «tesi franciscana», i que els franciscans van influir sobre Llull. Dos tòpics que podrien perfectament ser dos simples prejudicis, i que en realitat fos Llull qui va influir en els pensadors franciscans, i que la doctrina de la Immaculada fos originàriament una «tesi lul·liana».

Algun exemple recent, recollit a l'atzar, d'identificar com a cosa sabuda la doctrina de la Immaculada amb els «franciscans», i no amb Llull, dins un context que espontàniament inclinaria a fer el contrari,³⁵ és la tònica repetida

³² Domínguez, 23.

³³ Domínguez, 22.

³⁴ Domínguez, 23.

³⁵ En la mateixa plana on es parla d'Eimeric i el lul·lisme, la Immaculada no es relaciona amb Ramon Llull sinó que se'n fa tesi franciscana: «Malgrat el triomf de l'espiritualitat franciscana en

centenars de vegades, enduta per la inèrcia d'un tòpic sòlidament implantat, d'un prejudici resistent a desaparèixer.

El punt de la Immaculada, que té efectivament una importància secundària i no pas preferent dins el sistema lul·lià,³⁶ per motivacions partidistes i passionals va inflar-se desproporcionadament fins a semblar un tema central del lul·lisme i prioritari en la vida de l'Església. S'interfereixen i barregen les influències de Llull sobre els franciscans i dels franciscans sobre Llull. Apareixen apòcrifs immaculatistes atribuïts a Llull, segurament redactats per franciscans, perquè franciscans foren en bona part els principals lul·listes. Es mesclen elements de diversos segles i procedències, fins al punt de passar per escotistes concepcions típicament lul·lianes, o atribuir-se a Escot mèrits que corresponen a Llull.

Dins d'aquesta mixtió d'elements, de fet impossibles de destriar netament, el patrimonialisme franciscà domina per l'elemental lògica numèrica de ser un orde nombrós i potent, mentre que Llull, sol i incomprès, va deixar els seus llibres com a esplèndid monument i única herència, però sense cap institució organitzada i encarregada de perpetuar els seus mèrits i les seves doctrines.

14. Coincidència o no amb l'argumentació oficial

Reduïda a breu síntesi, l'explicació de la Immaculada considerada oficial dins l'Església catòlica no és altra que l'oferta per Pius IX en la butlla *Ineffabilis Deus*, del 1854. La declaració pontifícia afirma, en substància, que Maria,

la Corona d'Aragó i del triomf de la tesi franciscana (!!!) sobre el dogma de la Immaculada Concepció de Maria (Duns Escoto, sant Bonaventura), l'Església...», Pere Santonja, «Arnau de Vilanova i la seua relació amb els beguins», *Estudios Franciscanos* 92 (1991), 52; «El corrent de defensa de la Immaculada Concepció, reprendrà força solament després que Duns Scott [sic] n'haurà tranquil·litzat les consciències, mostrant que la *redempció preservativa* és la que dona a Déu la glòria més gran», Miquel López, «La litúrgia i els franciscans», *Catalunya Franciscana* 132 (1991), 165. Hi ha el precedent de Jordi Rubió, *Ramon Llull i el lul·lisme* (Montserrat, 1985), 76: «Hom hi barrejava la fe popular en la Immaculada Concepció que els franciscans (!!) defensaven». Últimament, amb un triomfalisme que ni la documentació conservada ni la mateixa recent beatificació de Duns Escot justifiquen, en terra catalana s'acaba d'estampar que "Nadie discute hoy a Duns Escoto el honor de haber sido el primero que enseñó la Inmaculada Concepción en la Universidad de París...", Josep Pijoan, *Juan Duns Escoto* (Barcelona, 1993) 36. També és significatiu l'article d'Agustí Boada, "Joan Duns Escot, més beat que mai!", *Catalunya Franciscana* 139 (gener 1993) 38, amb un paràgraf titulat *Scot i Catalunya* i un altre on es comenta la defensa de la Immaculada per Duns Escot a París i on s'esmenta, sí, que Llull també anà a París, però només a explicar el seu art, silenciament la seva intervenció a favor de la Immaculada.

³⁶ «... en l'edifici doctrinal lul·lià té una importància secundària», Domínguez, 43.

des del primer instant de la seva concepció, per singular gràcia i privilegi de Déu, i en previsió dels mèrits de Jesucrist, va ser preservada immune de qualsevol taca o tara de culpa original.³⁷

Qui la preserva és Déu omnipotent, en atenció als mèrits de Crist. Segons Ramon Llull és també «Déu, amb el seu poder» qui «preserva Maria, en previsió de la Redempció»,³⁸ que ell anomena «re-creació». En canvi, per Duns Escot és el Crist qui «amb els seus mèrits, redimeix Maria avançant la Redempció».³⁹

Evangelista Vilanova atribueix a Pius IX, com si li fos pròpia, l'argumentació escotista de la Immaculada,⁴⁰ i a continuació ens adjudica l'afirmació que la precedent argumentació escotista és de Ramon Llull, i que la definició pontificia de Pius IX dependria d'ella.⁴¹ El nostre veritable punt de vista és que l'argumentació de Pius IX coincideix substancialment amb la lul·liana, per fer agent de la Immaculada Déu i no pas el Crist. En canvi, l'argumentació que presenta Vilanova és l'escotista, impròpiament qualificada de lul·liana. I és per haver adoptat l'argumentació de Llull i no la d'Escot que pot parlar-se d'influència lul·liana en la definició pontificia de la Immaculada. No tindria cap sentit fer passar Llull per inspirador d'una estructura argumental escotista, com no en té cap considerar lul·liana una argumentació netament escotista. La presentació pontificia de la Immaculada entenem que és bàsicament lul·liana, mentre que l'argumentació que Vilanova atribueix a Pius IX com si derivés de Ramón Llull, és en realitat de Duns Escot i com a tal no ha estat assumida en la definició pontificia.

³⁷ Maduell, 81 ss.

³⁸ Maduell, 125.

³⁹ «This notion of the preservative redemption is the mark of the theological system of Duns Scotus», Alejandro de Villalmonete, «Duns Escoto, la Inmaculada y el pecado original», *Collectanea Franciscana* 60 (1990), 153; cf. Maduell, 125.

⁴⁰ «Duns Escoto trastocará la argumentación tradicional que obstaculizaba la doctrina de la inmaculada: precisamente porque María depende perfectamente de Cristo mediador y redentor, el Salvador había de prevenirla, por una aplicación anticipada de sus méritos, de toda culpa original; la mediación de Cristo respecto a su madre exige la concepción de ésta en gracia, sin el débito del pecado original. ...esta argumentación... está en la base de la definición dogmática proclamada por Pío IX...», Evangelista Vilanova, *Historia de la teología cristiana* (Barcelona, 1987) 838.

⁴¹ «Según A. Maduell, esta argumentación —que está en la base de la definición dogmática proclamada por Pío IX en 1854, después de seis siglos de vivas controversias— no dependería de Duns Escoto, sino de Ramon Llull», Vilanova, 838.

15. La qüestió de les dates

El llibre en què Llull afronta de ple el tema de la Immaculada, amb clara consciència de les serioses dificultats que comportava, és del 1298. L'establiment d'aquesta data pressuposa el previ convenciment que el *Disputatio eremitaie et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum magistri Petri Lombardi* és original i autèntic de Ramon Llull. Un examen superficial fa adonar fàcilment que la presentació formal d'aquest llibre és distinta i no habitual en altres obres més conegudes de Llull, i en aquest sentit no seria descartable una hipotètica intervenció aliena en la concepció, redacció o distribució dels seus punts, però la característica versatilitat d'estils i gèneres en Ramon Llull fa que no sembli estrany haver adoptat en aquest llibre una mecànica nova, més escolàstica, per difondre el seu mateix contingut conceptual de sempre, i sense renunciar a tics metodològics que li són habituals.

De fet, no s'han presentat fins ara dubtes contra l'autenticitat d'aquest llibre,⁴² essencial per fixar el pensament de Llull sobre la Immaculada, ni sobre la seva data de composició. D'abans del 1298 hi ha documentats altres textos de Llull que contenen indicis o proclamacions sobre la Immaculada,⁴³ elements que ambienten i preparen harmònicament el text d'estricta teologia immaculatista del 1298, i fan que resulti completament lògic i coherent.

Contrasta curiosament amb tot això que Domínguez, després de deixar clar que «l'any 1298, Llull havia expressat la seva posició en la polèmica conceptionista molt d'acord amb els seus principis»⁴⁴ i que «la seva resposta és formulada clarament i deixa la seva posició fora de dubte»,⁴⁵ i després d'establir que a París —en oberta contradicció— a principis del segle XIV, mai no s'havia formulat per escrit la regla mariana que justificava la Immaculada, i que Duns Escot hauria estat el primer a fer-ho,⁴⁶ concedeixi en última instància que Ramon Llull tindria prioritat indiscutible en l'afer si fossin autèntics els llibres apòcrifs que se li atribueixen.⁴⁷

⁴² Cf. Anthony Bonner, *Obres selectes de Ramon Llull* (Mallorca, 1989) II, 559-560. Descripció de dos manuscrits a Josep Perarnau, *Els manuscrits lul·lians medievals de la "Bayerische Staatsbibliothek" de Munic* (Barcelona, 1982-6) II, 116 i 134. Sobre les sospites de Borràs i Rullan, cf. Maduell, 114.

⁴³ Maduell, 45-49.

⁴⁴ Domínguez, 24.

⁴⁵ Domínguez, 24.

⁴⁶ Domínguez, 17.

⁴⁷ «No és estrany que els defensors de Llull en aquesta qüestió tendeixin a considerar legítims aquests escrits [apòcrifs], que farien de Llull el pioner indiscutible del controvertit dogma marià», Domínguez, 43.

Sorpren, efectivament, aquest garbuix de judicis aparentment contradictoris perquè, a part dels apòcrifs, però amb data anterior a qualsevol dels apòcrifs, hi ha l'indiscutit *Disputatio*, de l'indiscutit 1298. Si Duns Escot escriu sobre la Immaculada a principis del XIV i Llull n'havia escrit l'any 1298, en un llibre autèntic i no en cap apòcrif legitimat, Llull és «el pioner indiscutible del controvertit dogma marià».⁴⁸ La desafortunada apel·lació als apòcrifs i a una suposada estratègia d'uns innominats lul·lians a voler-los fer passar per legítims a fi d'es-tintolar la fama d'un Llull immaculatista resulta penosa, lamentable i totalment desenfocada com a conclusió de tot un llarg estudi, davant d'un tractat del 1298 que ningú ha desmentit ni desautoritzat. Que se sàpiga.

16. El privilegi del lloc

I no sols la data del llibre de Llull té prioritat sobre els escrits d'Escot. També compleix l'arbitrària i capriciosa condició d'haver de ser París on s'havia de redactar la defensa de la Immaculada.⁴⁹ París exerceix una estranya fascinació sobre Domínguez i altres, i es veu que aquesta ciutat tenia predestinat i reservat en exclusiva el dret a ser el lloc on calia defensar la Immaculada, perquè, com tothom sap prou bé, "no solament tots els descobriments científics s'han fet a París, sinó que tots han estat portats a terme per professors perfectament titulats i precisament mentre es trobaven ensenyant des de la càtedra".⁵⁰

Domínguez remarca que el tema de la Immaculada no s'havia plantejat a París fins a principis del segle XIV. Hi ha hagut una estranya insistència a privilegiar París en aquesta qüestió, privilegi que no es reclama en la solució de cap altre problema teològic o científic. Però és que, fins en el cas d'admetre aquesta absurda exigència geogràfica, resulta que va ser justament a París l'indret on Llull redacta el seu principal text a favor de la Immaculada. El podria haver escrit a qualsevol altra de les nombroses ciutats que visità. El lloc de redacció o d'exposició no és allò que importa, sinó el fet mateix de la defensa i la consistència dels arguments adduïts. Però el fet és que Ramon Llull n'escriu, i n'escriu a París, dos o tres anys abans d'acabar-se el segle XIII.

⁴⁸ Domínguez, 43. Vegeu la nota 45.

⁴⁹ Domínguez, 17.

⁵⁰ Maduell, 89.

17. El rastre dels apòcrifs

De vegades sembla que tenir apòcrifs atribuïts sigui un descrèdit o hagi de considerar-se una mena de delictes cultural del mateix autor suplantat, que evidentment no hi ha tingut res a veure. En realitat sol tractar-se d'un excés de fama. Adjudicats a Ramon Llull n'hi ha molts d'alquímia, i són objectivament valuosos els relatius a la doctrina immaculatista que li van ser atribuïts.⁵¹ Personalment admetríem, sense massa dificultats, que determinats apòcrifs lul·lians sobre la Immaculada són més intencionats, consistents i profunds, més acuradament elaborats, que els textos escrits directament per Ramon Llull o Duns Escot. Amb la curiosa particularitat de ser alhora, en el contingut doctrinal, en part lul·listes i en part escotistes, en fecunda i harmònica barreja. L'argument de la predestinació, per esmentar un exemple, hi apareix més ben aprofitat i més convincent, o determinades aportacions que semblaven d'escola escotista eren i han estat lul·lianes en realitat. Aquesta impressió de dualitat d'influències, però, seria tema que caldria analitzar i justificar en detall, i per cada un dels apòcrifs.

L'apuntada barreja d'influències ha perdurat en el llarg i polèmic procés històric de la doctrina de la Immaculada, fins arribar a la mateixa definició pontifícia. De passada hem esmentat un cas recent d'atribució a Pius IX de l'argumentació escotista de la Immaculada adjudicant-ne la paternitat a Ramon Llull.⁵² A través de textos autèntics o apòcrifs, amb condemnes, polèmiques i apologies, la veritat és que els lul·listes, a l'ombra de la bandera de Llull, han marcat un solc profund en la història doctrinal de la Immaculada.

A la fi del seu article, Domínguez desconcerta en afirmar que Llull seria «el pioner indiscutible del controvertit dogma marià»⁵³ si fossin autèntics els apòcrifs que li atribueixen. Estranya i gratuïta conclusió d'un tan llarg article perquè la prioritat teològica de Ramon Llull es fonamenta en escrits autèntics, força anteriors a la data dels textos apòcrifs, anterioritat cronològica que havia

⁵¹ «... en alguns casos, els llibres falsament atribuïts a Llull sembla que hagin llençat damunt seu una taca negra que el desqualificava», Maduell, 114; Domínguez, 25. «... aparición de una literatura luliana apócrifa, ..., redactada por discípulos y partidarios... en la que se adivina el propósito de prolongar la actuación de[l] R. Llull y apoyarse en su autoridad para la defensa de ciertos temas teológicos, por ejemplo: el tema concepcionista...», J. Carreras Artau, *En torno al primer siglo del lulismo*, EL 8 (1964) 87-88. Enrique Llamas, l'any 1973, encara atribuïa a Llull el *De Conceptione*: «Raimundo Lulio es autor de una obra, *Liber de Conceptione Beatae Mariae Virginis*, que vio la luz en Sevilla en 1491», art. *Mariología* a *Diccionario de Historia Eclesiástica de España* (Madrid, 1973), III, 1422. Cf. Àlvar Maduell, «Polèmica sobre l'«optimisme leibnizià» de Llull a principis de segle», *Estudios Franciscanos* 92 (1991), 530, 532.

⁵² Vegeu notes 40 i 41.

⁵³ Domínguez, 43.

estat admesa pel mateix Domínguez, amb la més pacífica franquesa, en pàgines precedents.⁵⁴

18. Dos defensors de la Immaculada

Tant Duns Escot com Ramon Llull van defensar la Immaculada amb arguments de suficient consistència teològica. Si Escot en justifica la possibilitat contra els qui opinaven que era una pretensió inadmissible, Llull aquesta possibilitat la pressuposa d'entrada i parla de la immunitat de Maria donant-la per feta, com qualsevol altre esdeveniment històric del passat, i a més n'argumenta la pràctica obligatorietat per raons necessàries. No s'hi refereix amb consideracions d'oportunitat o arguments de conveniència, sinó que intenta demostrar-ne l'estricta exigència. D'acord amb això cal reconèixer que, sobre la Immaculada, Ramon Llull va ser indiscutiblement molt més assertiu que Duns Escot, i no pas menys profund.

19. La prioritat cronològica

«La qüestió central —escriu Domínguez— és la de determinar si Llull es va avançar a Escot en la formulació expressa de la tesi immaculatista»,⁵⁵ i sobre aquest punt central no sols Llull es manifesta convençudíssim del fet —i no sols de la possibilitat especulativa— sinó que els seus escrits són més antics.

Tot i això, el mateix Domínguez llença l'afirmació sorprenent que «no és estrany que els defensors de Llull» —com a propugnador de la Immaculada— «tendeixin a considerar legítims» els apòcrifs que li són atribuïts,⁵⁶ afirmació ofensiva envers els al·ludits defensors, i que sembla ignorar o haver oblidat de sobte les diverses referències a l'obra autèntica de Llull, contingudes al llarg del seu mateix article.

Que en èpoques pretèrites determinats lul·listes s'hagin basat en obres apòcrifes per propugnar l'immaculatisme de Ramon Llull no justifica que avui, com a conclusió d'un article seriós, es faci servir el temps present —«tendeixin»— per

⁵⁴ «Ja l'any 1298, per tant, Llull havia expressat la seva posició en la polèmica concepcionista... La seva resposta és formulada clarament i deixa la seva posició fora de dubte...», Domínguez, 24.

⁵⁵ Domínguez, 43.

⁵⁶ Domínguez, 43. Vegeu nota 47.

deixar entendre que també els actuals defensors⁵⁷ recorren a obres espúries, quan la veritat és que se ceneixen rigorosament i voluntàriament als textos autèntics.

Descartades les probables intervencions orals a favor de la Immaculada, poc o gens documentades, cal recórrer als textos escrits. I de Llull hi ha el llibre datat l'any 1298, que es pronuncia afirmativament i assertivament. Si ningú no ho havia fet fins a principis del segle XIV, Llull ho fa a finals del XIII. Clarament planteja la qüestió, clarament la respon i la resol. Què més cal? Què més volen?

Com afirmava Pere Arolas a principis de segle, «Ramon Llull no sólo defendió la Concepción Inmaculada de María, sino que fue el primero de los teólogos escolásticos en defenderla».⁵⁸ Costa d'entendre, per això, la sorprenent afirmació de Domínguez com a conclusió d'un treball, d'altra banda prou documentat, i que sembla precipitada, del tot deslligada del precedent context de l'article.

20. El doctorat de la Immaculada

Durant alguns anys es va debatre a quin teòleg correspondria el títol honorífic de Doctor de la Immaculada. Examinades les diverses candidatures, havíem avançat la proposta de no atorgar i deixar vacant aquesta denominació honorífica, tant per la dificultat de conciliar parers contraposats com per l'època tardana en què es va formular la proposta.⁵⁹ Aquesta proposta abdicatòria de noves lluites anacròniques, en benefici de la pau, no significava pas dubtar de la prioritat cronològica de Ramon Llull sobre Duns Escot i altres teòlegs en la bona defensa de la Immaculada. Volent ser-ne paladí o sense ni somiar-ho, com apunta Domínguez,⁶⁰ Llull consta històricament com el primer defensor, el pri-

⁵⁷ Resulta satisfactori advertir que altres estudiosos aprofiten precedents aportacions teves; no ho és tant que ho facin sense citar-les; i ja és francament molest que quan les citen les atribueixin a una persona que no n'és l'autor. És el lamentable cas de Fernando Domínguez, que en el seu escrit sobre els apòcrifs de Llull, per iniciativa pròpia atribueix apòcrifs a Josep M. Madurell Marimon (Domínguez, 33, 43) i confon sistemàticament aquest historiador amb l'autor de «Llull i el doctorat de la Immaculada», que és qui signa, Àlvar Maduell. Aquesta falta de rigor en els detalls, rigor reclamat a d'altres (per exemple, Fernando Domínguez, «Sobre ediciones definitivas» *EL* 83, 1990, pp. 201-209), no s'hauria d'incrementar insinuant que els defensors del Llull immaculatista tendeixen a considerar autèntics els seus apòcrifs.

⁵⁸ Pedro Arolas, «Ramon Llull y la Immaculada» [sic], *Revista Luliana* 5 (1905) 48.

⁵⁹ «... i per evitar discòrdies i ressentiments deixaria buida la cadira del *Doctorat de la Immaculada* com a càstig d'haver estat oferta oficialment a ple any 1900», Maduell, 131. Evangelista Vilanova, obra citada, 883, tradueix l'anterior text, però substituint l'any 1900 per un impossible 1300.

⁶⁰ «Sense voler-ho...», Domínguez, 22.

mer teòleg lúcid de la doctrina de la Immaculada, sense limitar-se a ser un predicador fervorós o un trobador romàntic⁶¹ de les glòries de Maria.

Si la prioritat cronològica atorgués el dret a utilitzar el títol de Doctor de la Immaculada, com que els seus textos no apòcrifs fan de Ramon Llull «el pioner indiscutible del controvertit dogma marià»,⁶² a ell i no a Duns Escot, ni a cap altre teòleg, correspondria aquest honor. Que per la nostra banda, a causa dels malentesos i les greus confusions històriques, i no per manca de mèrits objectius, insistim a deixar vacant.

ÀLVAR MADUELL
Barcelona

The author presents a rebuttal of some of the arguments presented by Fernando Domínguez in his article on "Els apòcrifs lul lians sobre la Immaculada" (*Randa* 27, 1990, pp. 11-43), not so much with respect to the apocryphal works which form the central part of said article, as with the question of Llull's own writings on the subject. The author points out that Llull treated the subject in his *Arbre de ciència* of 1294-5 and in his *Disputatio eremitae et Raymundi super aliquibus dubiis quaestionibus Sententiarum Magistri Petri Lombardi* of 1298, thereby antedating Duns Scotus's writings on the same topic at the beginning of the 14th century.

⁶¹ «... il devient troubadour de Jésus et de sa Mère immaculée», Ramon Sugranyes, *Raymond Lulle docteur des missions* (Fribourg, 1954) 18.

⁶² Domínguez, 43.